

Bogdándi Zsolt

A szászok és a fejedelmi tábla a 16. században

Napjainkban folyó viták tanúsítják, hogy a bírói szervezet működését befolyásoló változások-átszervezések milyen nagy mértékben érintik a társadalmat. Nem volt ez másként a 16. századi Erdélyben sem, ahol a Mohács utáni időkben a fokozatosan körvonalazódó országrészben a központi igazságszolgáltatás intézményeit is újra kellett szervezni, illetve az új helyzethez kellett alakítani. A külön *bírói szervezet* felállítására, a tábla létrehozására természetesen csak Izabella és János Zsigmond visszatérése után, 1556 végétől kerülhetett sor.¹ A tábla megszervezésekor a középkori mintákat a helyi viszonyokra szabták. Eredetileg külön erdélyi és külön magyarországi ítélőmestert állítottak, akik utóbb együtt bíráskodtak, a magyarországi, illetőleg az erdélyi nemesek és a székelyek részére pedig saját törvénykezési szakaszokat rendeltek, amelyeket változó helyszíneken tartottak meg.² A középkori mintát abban is követték, hogy a tábla feljebbviteli fórumának a személyes jelenlét bíróságát tették meg, ahol a bírói széklet tanácsurakkal egészítették ki, a tárgyalásokon pedig alkalmanként maga az uralkodó is részt vett.³

Az előbbieken felvázolt központi bírói szervezetből a fejedelemség harmadik rendi nemzete, a szászság látszólag kimaradt. Az 1557. június 24-től tartott tordai törvényszakon még láthatóan mindhárom erdélyi nemzet, tehát bizonyára a szászok pereit is tárgyalták,⁴ az ezt követő időszakban külön szász terminusról már nem esik szó. Vélhetően emiatt jelenthette ki a fejedelemség korának központi kormányzatát bemutató – több mint negyedszázada kézikönyvként használt – munkájában Trócsányi Zsolt, hogy „a szászok ügyeiben, mint jeleztük, a fejedelmi tábla nem bíráskodott – legfeljebb olyan polgári peres ügyekben, amelyekben a másik peres fél a másik két natio valamelyikéhez tartozott”.⁵ Ehhez képest az erdélyi törvénykezést tárgyaló, postumus megjelent kötetében már árnyalta álláspontját, és felsorolta mindazokat az országgyűlési határozatokat, amelyek a szászok fellebbezett pereiről rendelkeztek, megállapítva, hogy ezeket rendszerint az országgyűlések alatt tárgyalták.⁶

Bogdándi Zsolt (1977) – tudományos munkatárs, PhD, EME, Kolozsvár, zsbogdandi@yahoo.com

¹ Dáné Veronka: „Minden birodalmak... törvénnyel is oltalmaztatnak.” *Az Erdélyi Fejedelemség törvénykezése. Korunk XXIV*(2013). 3. sz. 52–56; Bogdándi Zsolt: *Az erdélyi központi bíráskodás kialakulása és főbb jellegzetességei (1541–1571)*. = *A magyar jog fejlődésének fél évezrede. Werbőczy és a Hármaskönyv 500 esztendő múltán*. Szerk. Máthé Gábor. Bp. 2014. 117–134; Zsolt Bogdándi: *The Organization of the Central Court of Justice in Transylvania in the Second Half of the Sixteenth Century*. *Hungarian Historical Review VII*(2018). no. 4. 718–738.

² A terminusok tartásának rendjéről lásd Bogdándi Zsolt: *A fejedelemség kori törvénykezési szakaszokról (1556–1600)*. Erdélyi Múzeum LXXVII(2015). 1. sz. (a továbbiakban Bogdándi: Törvénykezési szakaszok) 64–83.

³ Bogdándi Zsolt: *Az Erdélyi Fejedelemség személyes jelenléti bírósága és a táblai elnökök a 16. század második felében*. Erdélyi Múzeum LXXVIII(2016). 1. sz. 47–55.

⁴ Bogdándi: Törvénykezési szakaszok 75.

⁵ Trócsányi Zsolt: *Erdély központi kormányzata 1540–1690*. Bp. 1980. 376.

⁶ Trócsányi Zsolt: *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben*. Bp. 2005. 256. (A továbbiakban Trócsányi: Törvényalkotás).

A szászok saját bírói szervezetét, annak korszakonkénti változásait legutóbb Szabó Béla mutatta be.⁷ A szász perek feljebbviteléről megállapította, hogy Mátyás király reformjai után a külön szász igazságszolgáltatás legfelső szintje a szebeni székhelyű Universitas lett, ahonnan az uralkodóhoz lehetett fellebbezni. A fejedelemség korában, illetve az Eigenlandrechtnek, a nevezetes szász Statútumnak 1583-ban történt megerősítése után „ez ideig nem tisztázott el-
lentmondás látszik tükröződni a *Statuta* szövege és a történeti irodalom felfogása között.”⁸ Míg a szász jogkönyv szövege egyértelműen a fejedelmi táblát határozza meg feljebbviteli fórumként, addig a szakirodalom egy része úgy véli, hogy a szászok ragaszkodtak a fejedelem személyes bíraskodásához, és emiatt a fejedelmi tanácsot, azaz a személyes jelenlét bíróságát tartják az Universitas feljebbviteli szervének. Az előbbi sorok tanúsítják, hogy a szászok és a központi bíróságok (fejedelmi tábla és személyes jelenlét bírósága) viszonyára vonatkozóan elég nagy a bizonytalanság. A továbbiakban zömében okleveles források korántsem kimerítő információira támaszkodva arra törekszünk, hogy ezt a bizonytalanságot feloldjuk.

A Szász Universitas feljebbviteli széke, a királyi/fejedelmi tábla

Báthory István lengyel király a szászok statútumait 1583. február 18-án kelt oklevelében erősítette meg.⁹ A fellebbezésekről szóló 11. fejezet szerint a törvényben elmarasztaltak menedéke, hogy ügyeiket felülvizsgálatra felterjeszhetik. Aki pedig perét feljebb akarja vinni, az előbb a szenátushoz, onnan a szászok Universitasához, onnan pedig a fejedelem udvarába (*ad principis curiam*) fellebbezhet. E korszak bírói leveleiben, az idézőlevelekben vagy ítéletlevelekben a *curia* kifejezés gyakran szerepel és egyértelműen a fejedelmi táblára vonatkozik. Erre bizonyítékkal csupán néhány példát hozunk fel: 1585. november 3-án kelt parancsával Báthory Zsigmond arra utasított nemeseket, hogy az általa elkövetett hatalmaskodás okán Keresztúri Istvánt idézzék nyolcadnapra a kúriába (*coram nobis in curia nostra*), ahol az ott megjelenő félnek igazságot szolgáltat.¹⁰ A vajdai emberek két nap elteltével kelt jelentése magyarul szolt a szántóföldön végrehajtott idézésről: „nagyságod *táblájára* itökö és hívok ok adásra, nagyságod eleiben és *udvarában* nyolcad napra. Bizonyossá is tevök, hogy vagy léssen jelen az nagyságod *udvarában*, vagy nem, de nagyságod az jelen való félnek törvént szolgáltat.”¹¹ A *kúria/udvar/tábla* megnevezést tehát ugyanabban az uralkodói ítélőszék értelemben használták, erre utal az

⁷ Szabó Béla: *Az erdélyi szászok bíraskodási szervezete a korai újkorig*. Jogtörténeti Szemle 2017. 1–2. sz. 31–40.

⁸ Uo. 35.

⁹ Román Nemzeti Levéltár Szeben Megyei Hivatala (a továbbiakban SzNLT), Szeben szék és város lt., Középkori oklevelek gyűjteménye U IV, nr. 1201. Tanulmányunkhoz Friedrich Schuler von Libloy kiadását használtuk: *Statuta iurium municipalium Saxonum in Transsilvania. Das Eigenlandrecht der S. Sachsen*. Hermannstadt, 1853. (A továbbiakban Libloy: *Statuta*). A nevezetes jogkönyv keletkezéstörténetéről l. Derzsi Júlia: *Párhuzamos életrajzok: Thomas Bomelius és Matthias Fronius. Értelmiségi pályák a közösség szolgálatában*. = *Hivatalnok értelmiség a kora újkori Erdélyben*. (Erdélyi Tudományos Füzetek 287.) Szerk. Bogdándi Zsolt és Fejér Tamás. 43–61.

¹⁰ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL), F4, Cista Dobocensis, fasc. 4., nr. 48.

¹¹ Uo. További magyar nyelvű példák a *tábla* kifejezés használatára l. Erdélyi magyar szótörténeti tár XII. Anyagát gyűjtötte Szabó T. Attila. Főszerk. Kósa Ferenc. Bp.–Kvár 2005. 781–782. Itt jegyezzük meg, hogy ugyanezen szótár *udvar* címszavának bíróság értelménél csak 19. századi példák sorakoznak l. Erdélyi magyar szótörténeti tár XIII. Anyagát gyűjtötte Szabó T. Attila. Főszerk. Fazakas Emese. Kvár, 2009. 690.

is, hogy 1568-ban Sulyok Imre kancelláriai írnokként Forró Miklóst az uralkodói udvarba vagy ítélőszékre (*in curiam vel sedem judiciariam majestatis vestrae*) idézte.¹²

Miután e példák alapján nyilvánvaló, hogy a szászok esetében is a királyi, majd fejedelmi táblát tekinthetjük feljebbviteli bíróságnak, vizsgáljuk meg azt a kérdést, hogy volt-e valamilyen korlátozás a fellebbezés tekintetében. Az 1583-as *Statuta* ebben is meglehetősen világosan fogalmazott: ingóságok esetében engedélyezett a feljebbvitel, ha azok értéke meghaladja a 40 Ft-ot. Az ingatlanok, jogtalanságok, városi és paraszti szolgálatok, valamint hasonló esetében a fellebbezés pedig egyáltalán nem utasítható el.¹³ A feljebbvitelnek e szabályozása azonban csak a szászok legfelső bírói székétől, az Universitástól fellebbezett perekre vonatkozott, a szabályozás tiltotta az alsóbb székeken megindult pereknek, a per szakaszainak kihagyásával, közvetlenül a kúriába való áttételét („Appellatio vero ad principem *omisso medio*, regulariter non admittitur”).

E tiltás azonban azt is jelentette, hogy volt mit tiltani, tehát előfordult az alsóbb székektől való közvetlen feljebbvitel. Erre van is néhány példánk. A barcasági Földvár mezőváros 1561-ben arról tett jelentést II. Jánosnak, hogy kézhez vették parancslevelét, melyben arra utasította őket, hogy adjanak transmissionalist abban a perben, mely előttük folyt Illyési Gáspár és András felperesek, illetve Szászmagyarós közössége mint alperesek között.¹⁴ E per 500 aranyforint kötés megszegése okán folyt, és az alperesek kérésére azt már korábban – régi szokásuk és joguk szerint – a brassói tanács elé terjesztették felülvizsgálatra.¹⁵ Most viszont, engedelmeskedve az uralkodói parancsnak, a felperesnek régi kiváltságait sértő kérésére a kúriába terjesztik fel a pert, de egyúttal arra kérik a királyt, hogy a szászokat védelmezze meg jogaikban. Ezen ügy kimenetelét nem ismerjük, de több adatunk arra utal, hogy az uralkodó más esetekben valóban közbelépett a szászok bíraskodási kiváltságainak védelmében és megakadályozta a perek kúriába való közvetlen felterjesztését. 1560-ban például II. János Hunyad megyéhez intézett parancsával elrendelte, hogy Szászváros mezővárost tartsák meg ama régi kiváltságában, hogy az őket perbe fogók előbb a mezőváros bírái előtt, majd Szebenben, illetve az Universitásnál keressék igazukat.¹⁶ Az utasítás kiállítására azt követően került sor, hogy Kéméndi Boldizsár és Bojtori Gergely felperesek az ítélőmesterektől parancslevelet eszközöltek ki, mellyel a mezővárost a király ítélőszékére akarták idézni („ad sedem nostram judiciariam vocare et trahere voluissent in manifestum derogamen antiquae libertatis tam ipsorum quam universitatis Saxonum nostrorum Transsilvaniensium”).

¹² MNL OL, F4, Cista Küküllő, fasc. 5. nr. 58.

¹³ Libloy: Statuta 90: „Porro ab universitate Saxonum ad curiam principis appellatio admittitur in omnibus causis bonorum mobilium quantitatem quadraginta florenorum excedentium, ne super minimis causis supremi iudices inquietentur, et homines propter minimas causas magnis fatigentur dispendiis. In causis vero rerum immobilium, iniuriarum, servitutum urbanarum et rusticorum praediorum et similium quae certam sui aestimationem non admittunt, appellatio non est deneganda.”

¹⁴ Román Nemzeti Levéltár Brassó Megyei Hivatala, Brassó v. lt. (a következőkben BNLT), Stenner gyűjt., II. sorozat, nr. 149.

¹⁵ Uo. „in causam attracti observantes Saxonum communia jura, iuxta eorum processum in conspectum Senatus Brassoviensis et ab illinc (ut ipsis nobisque universis Saxonibus moris et juris est) porro coram Saxonum Universitatem appellandi potestatem postularunt.”

¹⁶ Dr. Albert Amlacher: *Urkundenbuch zur Geschichte der Stadt und des Stuhles Broos bis zum Uebergang Siebenbürgens unter Erbfürsten aus dem Hause Oesterreich (1690)*. Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. Neue Folge. XV(1880). 423–425.

Máskor országgyűlési határozatra hivatkozva próbálkoztak a perlekedők a szász peres eljárás kikerülésével áttenni ügyüket a kúriába. Így tettek miután 1581 szeptemberében a Gyulafehérvárott gyűlésező rendek a törvénykezés szünetelése miatti gyakori hatalmaskodások leküzdésére felgyorsították a peres eljárást.¹⁷ A Báthory Kristóf halála óta elkövetett hatalmaskodások esetében úgy rendelkeztek, hogy a panaszos kérésére a fejedelem parancslevelet küldjön az ispánnak vagy királybírónak, aki „mindjárt törvénytevő személyeket gyűjtessen, kikkel törvény szerént cognoscálja az dolgot és ha mely fél appellálna, per modum transmissionis bocsássa udvarba és ő nagysága udvarába lévő tanácsi által revideáltassa haladék nélkül.” Ezt a gyorsított eljárást próbálták alkalmazni a szászok esetében is régi kiváltságaik sérelmére, amiért azok panaszukkal a fejedelemhez fordultak, aki az 1582. szeptember 16-ára összehívott országgyűlésen a tanácsurak hozzájárulásával elrendelte, hogy az említett határozat ne vonatkozzon a Királyföldre, hanem csak a szászok vármegyei jószágaira.¹⁸

A szászok jogkönyve privilégiumaikra való hivatkozással egyértelműen és szigorú büntetés terhével tiltotta a szászok közötti határperek Universitastól való feljebbvitelét, illetve ezekben az ügyekben a vajdai emberek vagy ítélőmesterek eljárását.¹⁹ Akárcsak az előbbi esetben a tiltás itt is azt jelzi, hogy a szabályzat ellenére előfordultak olyan határviták, melyeket a tábla elé vittek. Ilyenre példát egy 18. századi másolatban fennmaradt 1570. május 26-án kelt ítéletlevélben találtunk.²⁰ Eszerint II. János kijelentette, hogy midőn a Szentháromság ünnepétől Torda mezővárosban tartott országgyűlésen ítélőmestereivel és ülnökeivel együtt ítélőszékét tartotta,²¹ elébe járultak – az Universitas peráttevő ítéletlevele alapján – egyfelől a felperes Kereszténysziget királyi birtok, másfelől Szeliste kenézeinek és esküdtjeinek ügyvédjei. Az oklevélből kiderül, hogy a per még 1569-ben kezdődött a felperes határában levő hegyek hovatartozása okán, és a vita eldöntésére előbb szász előkelőket küldtek ki, akik a tanúk meghallgatása és az oklevelek bemutatása után a peres hegyeket a felperesek javára ítélték. A döntéssel elégedetlen alperesek az Universitas elé vitték ügyüket, ahol hasonló ítéletet hoztak, amiért a táblára fellebbeztek („saniori revisionis gratia nostram in praesentiam provocassent”). Szempontjukból a döntés helyesnek bizonyult, ott ugyanis – arra való hivatkozással, hogy a felperes ugyan több tanút állított elő, de azok közül több román szomszéd, akik tanúvallomásai nem elégségesek a privilégiumokkal szemben, ezért – az Universitas ítéletét mint az ország szokásával nem egyezőt – helyesbítették. A keresztényszigeti bírót arra

¹⁷ *Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Monumenta comitalia regni Transylvaniae I–XXI. (1540–1699)*. Szerk. Szilágyi Sándor (Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. Harmadik osztály: Országgyűlési emlékek) Bp. 1875–1898. (A továbbiakban EOE). III. 163–164.

¹⁸ Az 1582. szeptember 20-án kelt oklevél eredetijét lásd SzNLT, Szeben szék és város lt., Középkori oklevelek gyűjteménye, U IV, nr. 1193. Regesztája: *Az erdélyi fejedelmek királyi könyvei I. 1569–1602. I/3. Báthory Zsigmond királyi könyvei 1582–1602*. Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közzéteszi Fejér Tamás, Rácz Etelka, Szász Anikó (Erdélyi Történelmi Adatok VII. 3. Szerk. Jakó Zsigmond). Kvár 2005. 164. sz. (Az adatra Fejér Tamás hívta fel a figyelmemet, segítségét köszönöm.)

¹⁹ „Privilegiis Saxonum in Transsylvania cavetur ne unquam lites, quae finium terminalium seu territoriorum causa inter Saxones emergunt ultra universitatis eorum forum iudiciale provocentur, neve per homines vaivodales vel protonotarios reambulentur et decendantur, sub poena provinciali qui contrarium tentaverint.” L. Libloy: Statuta 91.

²⁰ SzNLT, Szeben szék és város lt., Középkori oklevelek gyűjteménye U IV, nr. 1423.

²¹ Uo. „[...] instante scilicet partiali congregatione fidelium nostrorum regnicolarum Hungarorum et Transylvanorum ex edicto nostro regio pro festo Trinitatis domini in oppido nostro Thorda celebrata, ad quam scilicet universae causae fidelium nostrorum Saxonum, septem ac duarum sedium Transylvanicarum ex publica [...] constitutione ad iudicari solitae, per majestatem nostram generaliter fuerunt prorogatae.”

kötelezték, hogy tizenkettedmagával tegyen esküt, éspedig – szokás szerint – fedetlen fővel egy gödörben esküdjön meg, hogy a hegyek az ő határukban vannak. Ez az ügy, amellett, hogy bizonyítékul szolgál a szász határperek táblai tárgyalására, egy különleges eljárás, a földeskü Mohács utáni erdélyi továbbélésére is jó példa. A határviták végleges lezárásának a módja az Árpádok korától volt szokásban Magyarországon, és a szakirodalmi vélekedés szerint a 16. század harmincas éveiben jelent meg utoljára a forrásokban.²² Úgy tűnik azonban, hogy a földeskü megítélése a 16. század második felében is bevett gyakorlatnak számított, a Kőhalom széki Kobor királyi falu és a felmériek közötti határvitában – amely szintén az Universitas peráttevő ítéletlevele alapján került a kúriába – a felméri bírót is arra kötelezték, hogy egy kiásott gödörbe derékig ereszkedve, mezítláb és fedetlen fővel, jobb kezével feje fölé egy marék földet tartva tegyen esküt arról, hogy a vitatott terület falujukhoz tartozik.²³

Egy 1593-ban kelt levélből arról is értesülünk, hogy milyen jelentős szerepe volt a prókátoroknak a perek elhúzódásában, és mekkora összegeket költött egy-egy közösség ezekre.²⁴ Ekkor a szebeni királybíró a Kőhalom székben levő Sonán lakó románok és a szomszédos szász lakosságú Felmér birtok közötti határperről tudósítja a fejedelmet, arra kérve, hogy tekintettel a hét bíró ítéletére és a szászság privilégiumaira intse meg és hallgattassa el a sonaiakat, ne küldjön más, szokatlan bírót vagy káptalant a vizsgálatra. Az ottani románok sokfelé adnak ajándékot, egy bizonyos Péter prókátor pedig „ugy hordozza eokat, hogy Nagysagod tanachynak gondot zeoreoz, nekeonk labort, es mind az ket parsnak nagy keoltseget”. Törvényre bocsátani őket nem érdemes, hiszen a fentebb említett felmériek és koboriak is 2000 forintot költöttek perre, a határ pedig végül az maradt, amint az Universitas találta és a fejedelem táblája jóváhagyta. Végül a szebeni bíró megjegyezte, hogy ha nem lett volna ez a per, akkor az említett összeget az adóba adták volna, de így másoktól kellett kölcsönözzenek.

A prókátoroknak tehát igen komoly szerepük volt e korban, a fenti példa szerint a jelentősebb szász városok és Kolozsvár mellett még a kisebb közösségek is foglalkoztattak ügyvédekkel, hogy a különböző bírói székeken, akár a táblánál is jogaikat védelmezzék.²⁵ A szász Universitas a táblai perek vitelére saját prókátort fogadott, akik a náció ügyeit a 16. század második felében 50, majd 200 forintért képviselték.²⁶ E tekintélyes összegért a legjobb ügyvédek fogadhatták fel, többen közülük directorként az uralkodó és a kincstár jogi képviselőjét is ellátták. Szőkefalvi János királynéi jogügyigazgató például a szebenieknek is prókátorkodott, de az 1555-től directori tisztelet viselő Choronk Mártonról is tudjuk, hogy királyi utasításra a

²² Varga János: *Földeskü. Határviták lezárása a 12–15. században*. Székfoglalók a Magyar Tudományos Akadémián. Szerk. Glatz Ferenc. Bp. 2000. 14.

²³ *Az erdélyi káptalan jegyzőkönyvei 1222–1599*. Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közlészeti Bogdándi Zsolt, Gálfi Emőke. (Erdélyi Történelmi Adatok VIII. 1. Szerk. Jakó Zsigmond.) Kvár 2006. 918. sz.

²⁴ Uo. 947. sz.

²⁵ László Pakó: *Cancelaria princiară și cariera de procurator în Transilvania la sfârșitul secolului al XVI-lea. = Exercițiul scrierii în Transilvania medievală și premodernă*. Ed. Andea Susana – Adinel Dincă. Cluj-Napoca–Gatineau, 2016. 219–244; Uő.: *A kora újkori Erdély bíráskodásáról „alulnézetből”*. *Pistaki Lukács prókátor levelezéséről (1567–1595)*. Erdélyi Múzeum LXXXI(2019). 1. sz. 34–48.

²⁶ Derzsi Júlia: *A Szász Nemzeti Universitas igazgatása a 16. század utolsó harmadában a nagyszebeni polgármesteri számadáskönyvek tükrében. = Cluj – Kolozsvár – Klausenburg 700. Város történeti tanulmányok. Studii de istorie urbană*. Főszerk. Lupescu Makó Mária. Kvár 2018. (a továbbiakban Derzsi: Universitas) 365. (53. jegyzet). E tanulmány megírásában nyújtott segítségét Derzsi Juliának ezúton köszönöm.

szászoknak is segítséget nyújtott pereikben, hasonlóképpen alkalmazta az Universitas Tethey Lőrinc jogügyigazgatót is.²⁷

Viszonylag ritkán maradtak fent a szász közösségek és az általuk megbízott ügyvédek közötti levelezések. Kivételes esetnek tekinthetjük azt, hogy Pistaki Lukácsnak Beszterce városához címzett 42 levele maradt ránk, s ezek alapján betekintheünk a városnak a vármegyei ítéltörvényekben, illetve a táblán folyó pereinek részleteibe.²⁸ Az ítéltörvényességig emelkedő Radvánczi Márton szintén e korszak neves ügyvédjének számított; brassóiakhoz intézett leveléből arra is fény derül, hogy a szászok esetében a táblától a szokott módon a személyes jelenlét bírósága elé lehetett vinni az ügyeket, ahol az esetenként valóban jelen lévő fejedelem tanácsaival együtt mondta ki a végső szót. Az 1576 novemberében kelt misszilis a Béliakkal folytatott különféle, többnyire a Bodzamező birtoklására vonatkozó perek, illetve az ezekben hozott káros ítéletek felől tájékoztatott.²⁹ Egy esetben a tábla Béli Kelemennek engedélyezte a szemrevételezést és tanúvallomások felvételét, egy másikban pedig a prázmáriákat és hermányiakat a tábla elé és nem a saját bírói székük elé idézték meg, amiért e pereket „eo nagysága zemelye eleyben appellalok”³⁰

Visszatérve az Universitasától való fellebbezés kérdésére, illetve az esetleges korlátozószakra, mindenképpen szükséges leszögeznünk, hogy – akárcsak a pereskedés általában – a transmissionális levél kiváltása is szabályokhoz kötött volt, és díjjal járt. Azonfelül, hogy az Universitas csak meghatározott időszakokban, évente kétszer ülésezett, 1585-től sem a Katalin-, sem pedig a Szent György-napi „konflux” tíz napnál tovább nem tarthatott.³¹ A peresek részére tehát nem állt rendelkezésre hosszú idő, hogy a perátételt kérjék, és a transmissionalist kiváltásuk, hanem ezt a *Statuta* szerint csak az ülések erre szánt szakaszában tehették meg, egyébként ügyük elévült, és utóbb már a fejedelemhez sem fordulhattak segítségért.³² A transmissionális kiállításáért az Universitas tekintélyes összeget, 12 forintot kért, de ezt az összeget csak azok kellett letegyék, akiknek a Királyföldön is volt birtokuk, az azon kívüliektől csak egy forintot követelhettek.³³ A fellebbezés 12 forintos díját és határidejét az Universitas jegyzőköny-

²⁷ Bogdándi Zsolt: *Az erdélyi és partiumi jogügyigazgatók a 16. század második felében. = Hivatalnok értelmiség a kora újkori Erdélyben.* (Erdélyi Tudományos Füzetek 287.). Szerk. Bogdándi Zsolt és Fejér Tamás. Kvár 2017. 15–16.

²⁸ Pakó László: *i. m.* ;Uő: *Pistaki Lukács, egy kora újkori erdélyi prókátor levelezése (1567–1595).* Kézirat.

²⁹ BNLT, Schnell gyűjtemény, vol. II., nr. 192.

³⁰ Uo.: „Az mi az Bosza dolgát nézi, mi azon igyekezönk vala, hogy post omnia remedia az törvinnek vége legyen, de úgy találá az törvény, hogy még egyszer oculatára és bizonságra ki kell az törvénynek bocsátani, miért hogy Béli Kelemen ezelőtt soha bizonságra ki nem fogott. Mi nekönk nem teccek, hogy immár ki foghatna, hanem ő nagysága zemelye eleiben appellalok. Az másik dolgot is kibe [...] Prázmáriákat és Hermányiakat hitta volt Béli Kelemen az Bozának egy részének foglalására hitta volt, ő nagysága zemelye eleibe appellalok első okért, hogy meglássa ő nagysága zemelye, hogy ha kegyelmeteket egy néhány személy lévén ide híhatta volna, mert kegyelmeteket fűstin kellett volna keresni. Más okért, hogy úgy találá az törvény hogy Béli Kelemen mind székel nemessel és lófövel bizoníthasson az foglalás felől; mi az kívánnjuk vala pedig az decretom szerent, hogy tiszta Feyérvármegyei nemes népekkel tartozzék bizonítani, lásson mindeneket az ő nagysága udvara meg. Ez mellett gyűléskor jó kegyelmetek is ő nagyságát megtalálni, hogy az kegyelmetek szabadsága megtartassék, mert azt hiszem hogy az appellatiók meglátása gyűlés alatt lészen.”

³¹ Derzsi: Universitas 361–362.

³² „Et qui lícitam appellationem intra statutum tempus exercere neglexerit, atque omiserit perpetuo silere eum oportebit, nec a principe petere auxilium per supplicationem poterit, quod si fecerit, desiderio suo carebit.” Lásd Libloy: *Statuta* 81–82.

³³ Erre a szabályra hivatkozott az 1584-ben Báthory Zsigmond nevében kelt levél, amely szerint Szász Ferenc is az illenbákiakkal folytatott perében egy forintos transmissionalist kért: „egregius Franciscus. Zaz contra nonnullos

veiben rögzítették.³⁴ Boronkai János vizaknai sókamarás szebeniekhez intézett levele viszont arról vall, hogy egy-egy per időben való felterjesztése – talán a bírói szék terheltsége és az ügyek sokasága miatt, de akár más okokra is gondolhatunk – nem zajlott mindig zökkenőmentesen. A fenyegető hangvételű levél egy olyan perről szól, amely a fejedelem jobbágynak a szelindekiek általi bántalmazása okán folyt, és végigmenve a feljebbviteli szakaszokon az Univerzitáshoz került, ahonnan „immár appellaltott az táblára”, a transmissió levél kiállítását viszont halogatták.³⁵

A szászok „terminusai”

A korábbiakban már volt szó arról, hogy a tábla nem ülésezett állandóan, hanem a perek tárgyalása egy-egy rendi nemzet részére meghatározott terminusokon és változó helyszíneken folyt. Ebből a rendszerből a szászok látszólag kimaradtak, kivéve az 1557. június 24-től Tordán tartott törvényszakot, melyre mindhárom erdélyi nemzet ügyeit halasztották.³⁶ Akkor azonban

colonus Illembachenses in sede Saxonicali Uyeghaziensi existentes quandam causam litigiosam coram sede vestrae judiciariae habeat, isque si forte eandem causam nostri in presentiam via appellationis provocare voluerit, vos ab ipso pro eiusmodi provocatione non plus quam florenum unum postulare et exigere deberetis. Significans ita quidem rem se habere quod externa conditionis homines, qui in fundo regio essent [?], nullaque bona vel haereditates haberent, nulla item cum Saxonibus onera portarent, pro appellationibus caussarum suarum non plus quam florenum unum solverent. Verum ab illis, qui in Terra Regia bona et haereditates haberent, communibusque vobiscum libertatibus et beneficiis uterentur florenorum 12 propter provocationem causarum ab universitate Saxonum in tabulam nostram iuxta consuetudinem vestram antiquitus observari solitam, exigeretis.” Lásd SzNLT, Szeben szék és város lt., Középkori oklevelek gyűjteménye, U IV, nr. 1251. Az ügyet említi Trócsányi: Központi kormányzat 247.

³⁴ *Hermannstadt und Siebenbürgen. Die Protokolle des Hermannstädter Rates und der Sächsischen Nationsuniversität 1391–1705.* Herausgegeben von Käthe Hientz, Bernhard Heigl und Thomas Şindilariu. Hermannstadt–Heidelberg 2007. 30, 144. A kiadott mutató szerint a negyedik kötetben egy 1546-os bejegyzés a fellebbezést úgy szabályozza, hogy a transmissió a fejedelmi táblán a 60. napon be kell mutatni („die Tranhmission muß den 60ten Tag bei der fürstentafel [sic!] producirt werden”). Az eredeti szöveg azonban vélhetően 1557-ben kelt, nehezen értelmezhető kiegészítés, amely a fellebbezésekről szólva a 12 forintos díj mellett megemlíti, hogy „sexagesimis dies comparien[do] [comparient?] datur”, tehát hatvan nap alatt volt lehetőség talán arra, hogy a peres fél a transmissionálist kivegye. Lásd SzNLT, Szász Universitas jegyzőkönyvei, nr. 206., f. 7.

³⁵ SzNLT, Szeben szék és város lt., Középkori oklevelek gyűjteménye, U V, nr. 1389. Vizakna, 1580. december 1. Boronkai János levele a Szász Univerzitáshoz: „Nyilván vagyon kegyelmeteknél minémű perem volt királybíró és polgármester uram előtt az szelindekiekkel, egy urunk ő nagysága jobbágya és szolgálja megvagdalása, taglása és verése miatt, mely per ez tegnapi napon forgott te kegyelmetek előtt is, és kegyelmetek előtt immár appellaltott az táblára, ezen törvénynek processusa felől is urunk ő nagysága tü kegyelmeteknek levelet írt, mellyet én az tegnapi napon az procatortól kegyelmeteknek be is küldtem vala, de az procator az ő feleletlenségéből meg nem atta volt, újabban be küldöm, kegyelmetek olvastassa, lássa és értse meg, mit parancsol ő nagysága. Immár peniglen szükség, hogy az appellatióknak transmissio levele az kegyelmetek mostani együttlétével megíratassék mindjárat és megpecsételtessék, mert kegyelmeteknek immáron engemet nem szükség sem tanács eleibe, sem máshova halasztani, mert ez immáron elment ő előlök és az tü kegyelmetek személyét illeti ennek pecsétlése. Azért kérem kegyelmeteket, hogy tü kegyelmetek valami volt az mi feleletünk az pernek kezdetitől fogva, mind királybíró, s mind polgármester uram előtt, azonképpen az tü kegyelmetek személye előtt is minden exceptioival mind az két félnek fogyatkozás nélkül írassa be az transmissio levélben, ebben penig kegyelmetek semmit ne halogasson, hanem mingyárat írassa meg és pecsételtesse meg, mert ha kegyelmetek ebben halasztást téssen, általán fogva urunkat ő nagyságát érem mingyárat felőle. Én peniglen kegyelmetektől semmi törvénytelen dolgot, sem semmi hamisságot nem kívánok, hanem csak amint az dolog ab initio volt, mind az két fél között azok íratassanak be, mert kegyelmetek minekünk is tartozik az igazsággal.”

³⁶ Bogdándi: Terminusok 75.

még a központi bírói rendszer kialakulásának kezdeti bizonytalanságaira foghatjuk a nemzetek terminusainak és más ügyeknek ilyen módon való összevonását, ezt a döntést az országgyűlés is aratási munkálatokkal és a törvénykezés más akadályaival magyarázta.³⁷ A végzés szövegéből egyértelmű, hogy a szászok esetében csak a fellebbezett ügyekről volt szó, tehát a táblán az Universitástól transmissionálissal felküldött ügyeket tárgyalták. A továbbiakban többet nem olvasunk a szászok fellebbezett pereinek rendes törvénykezési szakaszon való tárgyalásáról, kivéve az 1570 májusában hozott határozatot, amely – talán a felgyűlt ügyek mennyisége miatt – a szászok kérésére a transmissióik „meglátását” a gyűlések mellett az erdélyi nemesség terminusára is rendeli, az ítélmesterek és az assessorok, tehát az országgyűlések ideje alatt működő tábla elé.³⁸ Ez az eljárás bizonyára rendkívülinek számított, a szász perek feljebbviteléről kelt többi határozat ezen ügyek akár generális, akár partiális diétákon való tárgyalását rögzíti, többször is hangsúlyozva, hogy ez a szászok kérésére történt így.³⁹

Az előbbieket alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a szászok számára megfelelő volt ez a rendszer, nem volt igazán szükségük arra, hogy saját terminusukon ítéljék a fellebbezett pereiket. A szászok esetében a tábla csak feljebbviteli bíróságként működött, a másik két nemzettel szemben, nekik nem voltak olyan pereik, melyeket közvetlenül a táblán kellett/lehetett indítani (ezek többnyire a rövid peres úton tárgyalandó perek, mint például a hatalmaskodási esetek vagy minden olyan ügy, melyben privilégium bemutatása szükséges).⁴⁰

A szászok táblai pereit

Az Universitástól fellebbezett ügyeken belül két csoportot különíthetünk el: az egyik a tisztán szász per, amikor mindkét peres fél a Királyföldéről való, a másik pedig, amikor csak az alperes szász, a felperes pedig szomszédos vármegyéből vagy székből való. Először is szögezzük le, hogy az első „csoportra” az okleveles anyagban csak néhány példát találtunk, ehhez képest nagy számban találkoztunk olyan ügyekkel, amelyekben a felperes a szomszédos vidékek lakója. Két szász fél perét tehát meglehetősen ritkán tárgyalták a táblán. Nem kizárt ugyan, hogy a képet valamennyire a forrásviszonyok is torzítják, lévén hogy a táblai levéltár megsemmisült, és nem maradtak fent a szász polgári családok levelesládái sem. Az arányok azonban jelzik, hogy a polgárosult szász társadalom peres ügyei csak kivételes esetekben jutottak el az ország központi bíróságáig.

³⁷ EOE II. 80. 1557. február: „Ceterum quoniam ob instantem messem et alia impedimenta celebratio generalium iudiciorum fieri nequit, itaque deliberatum est nostro filijque nostri [...] vt maiores causae differantur in octauum diem festi sancti Michaelis discuciendae, alie vero causae videlicet factum honoris, decimarumque uniuersae concernentes, noui actus potenciarij ab ingressu domini Petrovyth comitis spectabilis et magnifici patrati vel patrandj, transmissiones item comitatuum Saxonum et Sicalicalium sedium ac literae transmissionis quae in curiam regis Romanorum per appellacionem deducendae erant, causae eciam dotum, rerum parafernaliu, iurium impignoraticiorum et diuisionum inter fratres carnales patruales, matruales fientium sine intermissione discuciantur; discussionis autem dies sit die octauo post festum sancte trinitatis.”

³⁸ EOE II. 372.

³⁹ Trócsányi: *Törvényalkotás* 256. Vö. EOE II. 354–355, 530; EOE III. 180, 435.

⁴⁰ A tábla előtt tárgyalandó pereket az Approbatákban sorolták fel, lásd *Magyar Törvénytár. 1540–1848. évi erdélyi törvények*. Fordították és utalásokkal ellátták Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen. Bp. 1900. 171–172. Vö. Dósa Elek: *Erdélyhoni jogtudomány. Erdélyhoni magyar pertan.* Kolozsvárt, 1861. 44–48.

A korábbiakban már volt szó arról, hogy a tiltás ellenére szász közösségek egymás ellen folytatott határperceiket is fellebbezték a kúriába, az erre vonatkozó példákat már idéztük. Ennél is ritkábban fordult elő olyan eset, amikor két királyföldi magánszemély pere jutott el a tábláig. Egy ilyen ügyet egy 1593. május 2-ra keltezett formuláskönyvi bejegyzés őrzött meg.⁴¹ A Báthory Zsigmond nevében kiadott ítéletlevelet az 1593 májusában tartott országgyűlés⁴² idején keltezték, melyre a fellebbezett szász perek felülvizsgálatát halasztották („discussionem universarum causarum dominorum Saxonum Transilvanensium per viam appellationis pro saniori earundem revisione nostri in presentiam provocatarum distuleramus”), s ahol a fejedelem a táblai elnökkel, ítélmesterekkel és az ülnökökkel együtt bíraskodott. A felpereseket, segesvári Schinker Johannt és Varga Bertalannak néhai Katalintól született gyermekét, Orsolyát tordai Vas Imre képviselte ügyvédként, az alperest, segesvári néhai Theys Johann özvegyét, Borbálát pedig Sámsondi András. Minketten a táblai perekben jártas, neves prókátorok. A felek a Szász Universitas peráttevő ítéletlevele értelmében jelentek meg az ítélozséken, melyet hosszúsága miatt nem írtak át, de tartalmát összefoglalták: a felperesek az alperes aszszonyt néhai Theys Johannak zálogként a nevezett Orsolya kezénél levő segesvári háza okán keresték, melyet az alperes önkényesen elfoglalt. A pert Segesvár városának bírái és senatusa („magister civium, iudices et senatores”) előtt kezdték, akik úgy döntöttek, hogy a felperes mutassa be a vitatott házra vonatkozó okleveleit. A felperesek ezzel az ítélettel elégedetlenek voltak, ezért az ügyet a Szász Universitas elé („in presentiam prefatorum magistrorum civium, iudicum et seniorum totius Universitatis Saxonum”) fellebbezték, ahol a segesváriak döntését megerősítették. Ezután a felperes bemutatta néhai Theys Johannak e házra vonatkozó kötelezvényét („litteras obligatorias”), de ennek ellenére az Universitas úgy döntött, hogy a házat jogos örökösnek az alperesnek és nevezett Theystól született gyermekeinek ítéli, minthogy az semmilyen hatalmaskodást nem követett el, és ezért nem is marasztalták el. Emiatt a felperes a kúriába fellebbezett („causam premissam pro saniori eiusdem revisione in curiam nostram, nostram videlicet in presentiam per viam appellationis provocasse”), ahol „habito superinde et assumpto prefatorum presidentis, magistrorumque nostrorum protonotariorum et iuratis sedis nostrae iudicariae assessorum”, az alperest a hatalmaskodás vétke alól felmentették, minthogy a felperes elállt ettől a vádtól. Egyúttal elrendelték, hogy az alperes a zálogösszeget tegye le a felperesnek, aki a házat engedje át az alperesnek. Ezek után az ítéletlevelet a szokott módon végrehajtásra Segesvár városának küldték vissza.

A fentihez hasonló esetek igen ritkán fordulhattak elő, városi ingatlanra vonatkozó ügyet többet nem is találtunk. Előfordultak viszont olyan perek, amelyekben értékes ingóságokról várták a táblától az ítéletet. Így 1569. december 14-én a szebeni Universitas döntést hozott a szebeni Olasz Mártonnak a szintén szebeni Serfőző István ellen indított ügyében, mely ítélettel a felperes előbb megelégedett, de aztán „se in iudiciaria deliberatione nostra vehementer aggravatum esse affirmans, causam suam in S. R. majestatis vestrae presentiam per appellationis viam provocavit”.⁴³ A per, mely bizonyos nagy értékű darutollak tulajdonjogáért folyt, már korábban kezdetét vette, és ezúttal másodjára került a kúriába úgy, hogy a peres felek szerepet cseréltek. 1568-ban még Olasz Márton volt az alperes és Serfőző a felperes, amikor az ügy a

⁴¹ MNL OL, A Kolozsmonostori Konvent Levéltára, Protocolla (F15), 12. köt., p. 149–151.

⁴² EOE III. 415–418.

⁴³ SzNLT, Szeben szék és város lt., Középkori oklevelek gyűjt., U IV, nr. 1123.

szebeniektől fellebbezés útján a táblára került, ahol az alperest az ügyvéd mulasztása miatt elmarasztalták. Olasz erre való hivatkozással kért új ítéletet, amire egyébként törvényes joga is volt, s emiatt indult újra a per az Universitas előtt. E peres irat nemcsak az Universitas előtti peres eljárás értékes forrása, hanem azért is különösen érdekes, mert a bizonyítási szakasz során nagyszámú tanú került kihallgatásra az ország különböző városaiból és mezővárosaiból, s így valamelyest betekintést nyerünk a szebeni, kolozsvári, gyulafehérvári, medgyesi vagy szászsebesi polgárok, mesteremberek és kereskedők ügyleteibe.

Említettük, hogy a fentiekhez képest jóval gyakrabban fordultak elő a táblán olyan „szász” perek, melyekben az egyik (felperes) fél nem királyföldi. A nemesség és a szászok közötti pereskedésről már az 1549. decemberi diéta úgy rendelkezett, hogy a nemesek a szászokat saját bírójuk előtt keressék.⁴⁴ Az 1566. júniusi országgyűlésen részletekbe menően szabályozták a szászok által a nemesek jobbágyságai vagy maguk a nemesek ellen indított peres eljárást is, mint-hogy „az egymás közt való tervénkedésből nagy sok igyenetlenségek voltak”.⁴⁵ Az „egyenetlenségre” sok példánk van, rengeteg konfliktust okozott a bírói szék illetékességének a kérdése, hiszen – akárcsak napjainkban – akkor sem volt mindegy, hogy melyik bíróság ítélezik az ügyben. Fehér vármegyének 1595-ben kelt peráttevő ítéletlevele arról tudósított, hogy Enyed mezővárosában tartott ítélőszékük előtt megjelent újfalvi Szász Ferenc felperes, és ügyvédje útján előadta Enyedi Lukács szebeni polgármester ellenében, hogy az két szentjánoshegyi román jobbágyának lovait Szeben városában törvénytelenül lefoglaltatta.⁴⁶ Minthogy a szebeni polgármester a Fehér vármegyei szolgabíró kérésére sem adatta vissza a lovakat, az alperest kisebb hatalmaskodás vétkén és kárának megtérítésén kéri elmarasztalni. Tárgyunk szempontjából igen érdekesek a prókátorok allegációi. A szebeni polgármester ügyvédje szerint a hatalmaskodás, amellyel ügyfelét vádolták, nem Fehér vármegyében, hanem Szeben városában történt, ezért „iuxta regulam juris, actor debeat sequi forum rei”, az alperest tehát lakóhelyén kell perelje. Az alperes pedig szebeni, ezért őt a vármegye székére nem idézhetik, hanem csak a szebeni bírák elé. Erre a felperes prókátora kifejtette, hogy az alperest nem Szeben lakosaként, hanem Fehér vármegye egyik nemeseként idézték meg. Mind az alperes, mind Szeben városa birtokos a vármegyében, az említett jobbágyságok pedig Fehér vármegyében laknak, az idézés tehát helyesen történt. Azt is jól tudja mindenki, hogy ha a szebeni bírók elé történik az idézés, a nemesek pereikkel ott sokra nem mennek („nulla unquam lis per nobiles inibi mota debitum posset exitum sortiri”). Többségük ugyan jól tud mind magyarul, mind latinul („plerique illorum tam Ungaricam, quam latinam bene noverint linguam”), de mindannyian szász nyelven kell előadják keresetüket,⁴⁷ és azt is tudják, hogy nem fogadhatnak szász nemzetből való prókátort a szászok ellen, minthogy az ügyvédeknek elrendelték, hogy ne vállalják a nemesek szászok elleni pereit. Azt nem ismerjük, hogy valóban létezett/létezhetett ilyen tilalom, de mindenképpen tény az, hogy a nemesek és a szászok is mindent elkövettek, hogy a pereket a számukra kedvezőbb ítélőszék előtt tárgyalják.

⁴⁴ EOE I. 299.

⁴⁵ EOE II. 313–314.

⁴⁶ SzNLT, Brukenthal gyűjtemény, 40. sorozat, RS 1-10, nr. 318.

⁴⁷ A Statutum Báthory István általi megerősítésében „omnis actor, in foro Saxonico caussam suam Saxonico idiomate perspicue proponere debeat”. Lásd SzNLT, Szeben szék és város lt., Középkori oklevelek gyűjteménye, U IV, nr. 1201.

A fenti ügyben, úgy tűnik, a szászok jutottak előbbre e hatásköri vetekedésben. Báthory Zsigmond fejedelem 1596. december 11-én kelt díszes kiállítású oklevelében újra előadták az eseményeket: Szász Ferenc, illetve Szeben városa mint alperes között négy ökörnek (!) Szebenben történt lefoglalása okán Fehér vármegye ítélőszékén („in sede parochiali Albensis Transsilvaniae”) folyt perben a szebeniek ügyvédje elmulasztotta előadni a szászok régi kiváltságait és jogszokásait („antiqua privilegia et mores usitatos, iuraque municipalia universitatis annotatorum Saxonum in administrationibus iudiciorum”).⁴⁸ E kiváltságok szerint a szászok pereinek felülvizsgálata nem a vármegyék székeit illeti meg, hanem ha valaki szász város polgármestere és esküdtsjei vagy bármelyik szász közösség ellen perel, akkor azt annak székhelyén keresse. Az ügyvéd mulasztása miatt a pert Fehér vármegye megítélte, onnan pedig fellebbezéssel a táblára került, ahol újfent „contra antiquissima privilegia et iura municipalia, ususque pristinos eorundem universorum Saxonum” Szász Ferenc javára ítélték. Mínhogy a fejedelem nem akarja ezen ügy okán a szászokat régi kiváltságaikban – melyeket II. András és több magyar király, legutóbb pedig Báthory István lengyel király is megerősített – megfoszogatni, kijelenti, hogy e per miatt régi kiváltságaik nem fognak sérülni, hanem „iuxta regulam iuris, actor semper debet sequi forum rei”, a szászok bíraskodásban követett eljárását pedig minden törvényhozó tartsa meg.

A szászok jogszolgáltatási kiváltságainak megőrzését szolgálta Báthory Zsigmond 1592-ben kelt ama rendelkezése is, amelynek szövegét egy formuláskönyv őrizte meg.⁴⁹ Ez az oklevél azért különös jelentőségű, mert nem valamilyen partikuláris esetben történt intézkedést tartalmaz, hanem az egész szász közösség panaszára rendezi a királyföldiek és a szomszédos vármegyékben vagy székekben élők közötti jogviták egy részletét. A szövegből kiderül, hogy a szász székekhez és városokhoz tartozó birtokok több helyen határosak a nemesek jószágaival, és gyakoriak közöttük a pereskedések, de a két terület különböző joggal él („eam fundus ipse regius quam ipsi comitatus peculiari quadam et diversa lege processuque iuris gauderent”). A nemesek és jobbágyaik, amikor egy szászt perbe fognak, nem követik annak jogszokását, hanem miután a fálusbíró vagy a kenéz ítéletét meghozta, nem akarják a pert továbbvinni, és rögtön executiót kérnek. A fejedelem elrendeli ezen visszaélés megszüntetését és azt, hogy a pereskedésben a Királyföldén lakókat saját törvényeik szerint, a vármegyeieket pedig azon terület jogszokásai szerint fogják ezentúl perbe.⁵⁰

⁴⁸ SzNLT, Szeben szék és város lt., Középkori oklevelek gyűjteménye, U IV, nr. 1413.

⁴⁹ Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Kézirattára, Ms 999, nr. 180.

⁵⁰ „Quarum cum unum quemquam coram iudicibus suis ordinariis iustoque iuris ordine requiri, rationi et legibus maxime consentaneum sit, hanc rationem inire voluimus ut a modo deinceps abusu eo qui non ita pridem contra omnia iura regni in eorum medium irrepisset sublato qui in terra regia commorantur, ii secundum leges suas requirantur, ii vero qui comitibus incorporati et adiecti sunt, similiter morem et consuetudinem eam quibus huiusmodi comitatus utitur in litigando sequantur. Proinde vobis universis et singulis magnificis, egregiis, nobilibus comitibus et vice comitibus, iudicibus et universitati nobilium quorumcumque comitatum, signanter vero Albensis Transsilvaniae et Kykelleo, cunctis etiam aliis cuiuscumque status, ordinis, dignitatis et [...] hominibus presentes visuris harum serie committimus et mandamus firmiter ut acceptis presentibus vos quoque in sede et conventu vestro primitus celebrando id inter vos publicare promulgareque debeatis ut si cui ex vobis cum aliquo hominum iurisdictioni ipsius universitatis Saxonum lis intercesserit, is eam non praeposito et in directo illo processu, quo ipsi hactenus quomodocumque molestati et damnificati fuissent, sed modum usitatum, formulamque iuris legitimam, receptam et approbatam tam in terra regia, quam in bonis comitatibus incorporatis sequatur, iuxta quam tali quaerelanti ex parte omnium ius et iusticia, prout iuris ordo dictaverit, impendetur.”

A fenti példák is mutatják, hogy az eltérő jogrend, illetve annak időnként önkényes értelmezése gyakori vitákhoz vezetett. E viták nem minden esetben jutottak el a fejedelmi tábláig, de gyakran volt szükség fejedelmi beavatkozásra, ahhoz, hogy valamelyik fél – talán gyakrabban a nemesség – lendületét visszafogják, a szászok kiváltságainak, jogszokásaiknak betartására intsek.

Végül, a táblán tárgyalt szász perek sorában, szükséges megemlíteni egy olyan pertípust, amely az 1556 előtti okleveles anyagban nem fordult elő. Az egyházi tizedre vonatkozó perek eredetileg a szentszéki bíróságok hatáskörébe tartoztak,⁵¹ de a szekularizáció következtében 1556 után a világi bíróságok elé kerültek. A dézsmabérletet, dézsmarészek megosztását, dézsmabeszédést illető pereket a vármegyei birtokosság a tábla előtt folytatta le, és – adataink szerint – a szászok esetében a tábla feljebbviteli bírósággént működött az egy ideig teljesen, utóbb nagyobb részben egyházi jövedelemnek hagyott szász tizedre vonatkozó ügyekben is.⁵² A fellebbezés azonban ezen esetekben nem az Universitástól, hanem a szebeni káptalantól történt, amely a dézsmák kérdésében mondhatni alapfokon ítélt. A szebeni káptalan peráttevő ítéletle vele alapján ítéleztek ilyen ügyben az 1558. év novemberi terminusán, mely törvényszakra az országgyűlés a Petrovics Péter bejövetele óta elkövetett hatalmaskodások, kötelezvények, továbbá a tizeddel kapcsolatos perek és a fellebbezett ügyek tárgyalását halasztotta.⁵³ A vita ekkor a Szebenszéki Kakasfalva István nevű plébánosa, illetve Nagycsűr birtok János nevű plébánosa között folyt, amiatt, hogy István plébános be akarta szedni azt a dézsmarészt, amely ugyan a birtok határain belül volt, de a tanúvallomások szerint, mindig a nagycsürieket illette meg. Éppen az egybehangzó tanúvallomások alapján a káptalan a nagycsüri plébános javára ítélt, és ezt a döntést a táblán is megerősítették.

Összefoglalás

Az előbbieket összefoglalva a szászok és a fejedelmi tábla viszonyára vonatkozóan a következőket állapíthattuk meg. A fejedelmi tábla a szászok pereiben is illetékes volt, de ügyeiket nem kezdhették itt, hanem csak az Universitas feljebbviteli székének számított. Saját terminus hiányában a szászok fellebbezett ügyeiben az országgyűlések alatt összeült tábla ítélezett, ahonnan – a szokásos módon – a személyes jelenlét bírósága elé lehetett továbbvinni a pert. Ebben tehát nem volt semmilyen különleges eljárás, miután a táblára került az ügy, ugyanúgy folyt az eljárás, mint bármilyen más fellebbezett per esetében. A fellebbezett perek zöme a nem királyföldi felperes kezdeményezésére jutott a táblára, miután az illetékes szász bírói székeken végigment, s ott kedvezőtlen ítélet született. Sokkal ritkábban kerültek a kúriába olyan perek, melyekben mindkét fél szász közösség vagy magánszemély volt.

⁵¹ A szentszéki bíróságok illetékességéről lásd C. Tóth Norbert – Lakatos Bálint – Mikó Gábor: *A pozsonyi prépost és a káptalan vizsálya (1421–1425)*. Bp. 2014. 20–23.

⁵² A szász tized szekularizációjáról lásd G. D. Teutsch: *Das Zehntrecht der Evangelischen Landeskirche A. B. in Siebenbürgen*. Schässburg, 1858. 53–63.

⁵³ SzNLT, A Szebeni Evangélikus Káptalan lt., 1. sorozat (Acte cu instrumente contemporane de evidentă), nr. 145.

The Saxons and the Princely Table in the 16th Century

Keywords: Transylvania, Age of Principality, court of law, Princely Table, Saxons, legal procedures

This study analyzes the relationship between the Transylvanian central court of law, the so-called Royal/Voivodal/Princely Table (Tabula) and the privileged Saxon community of Transylvania in light of the archival sources. The Princely Table adjudicated the cases appealed from the Universitas Saxonum, which resided in Szeben (Sibiu, Hermannstadt). The Saxons did not have their own court session, their cases were determined by the Table during the congregations of the Transylvanian estates, held on different locations. From the Princely Table their actions could be transmitted to the court of personal presence (*personalis presentia*). Cases between Saxons were appealed rarely to the Table, in most of the cases one of the litigants came from the nobility of the neighbouring counties or from the Szekely community.